

**Οι τάσεις
του εκλογικού
σώματος ενόψει
των προσεχών
Βουλευτικών
Εκλογών
του 2004**

Γιάννης Μαυρής

1. Εισαγωγή

Το κύμα δημοσκοπήσεων του φθινοπώρου 2003, που επηρέασε σημαντικά το γενικό πολιτικό κλίμα και, κυρίως, το ηθικό των κομματικών ελίτ, αποτύπωσε τις τάσεις του εκλογικού σώματος σχεδόν έξι μήνες πριν από το συμβατικό χρόνο των επόμενων εκλογών. Αν παρακάμψουμε την επικοινωνιακή χρήση τους, απολύτως συγκλίνουν συμπέρασμα όλων των ερευνών υπήρξε η διατήρηση σημαντικής διαφοράς υπέρ της ΝΔ, που κυμαίνεται σε όλες, πλην μιας εξαίρεσης, από 7% έως 8%. Στο εύλογο ερώτημα, αν θα διατηρηθεί αυτή η τάση της "ψαλίδας" μέχρι τις εκλογές, δεν μπορεί να δοθεί εύκολα απάντηση. Μπορεί ωστόσο, να διερευνηθεί, ιστορικά, τι έχει συμβεί στις προηγούμενες εκλογικές αναμετρήσεις. Βεβαίως, τα εμπειρικά δεδομένα που διατίθενται, δεν είναι ούτε πλήρη, ούτε συστηματικά. Όπως είναι γνωστό, η άνθηση του φαινομένου των δημοσκοπήσεων στην Ελλάδα είναι σχετικά πρόσφατη. Εντούτοις, τα διαθέσιμα στοιχεία παρέχουν αντικειμενικά κάποιες ενδείξεις. Και, επιπλέον, η δυσανάλογη πολιτική σημασία που έχουν προσλάβει οι δημοσκοπήσεις, καθιστά απαραίτητη την έναρξη μιας συστηματικής συζήτησης για την αξιολόγηση αυτού του εργαλείου.

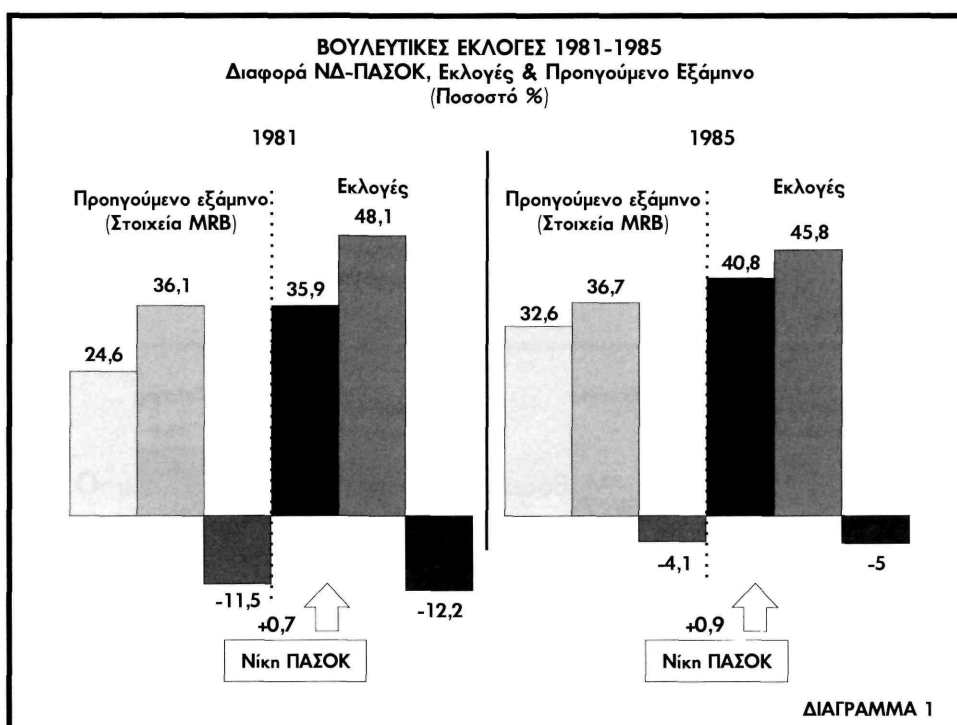
Η σύγκριση δημοσκοπήσεων και εκλογικού αποτελέσματος γίνεται στις έξι εκλογικές αναμετρήσεις της τελευταίας 20ετίας, με αφετηρία τις εκλογές-τομή του 1981, δηλαδή των ετών 1981, 1985, 1990, 1993, 1996 και 2000. Από την ανάλυση εξαιρούνται οι εκλογές Ιουνίου και Νοεμβρίου 1989, που δεν προσθέτουν κάτι διαφορετικό. Επιπλέον, η σύγκριση γίνεται ανάμεσα στο εκλογικό αποτέλεσμα και τις δημοσκοπήσεις που πραγματοποιήθηκαν περίπου έξι μήνες πριν τις εκλογές. Για τα έτη 1981-1993 χρησιμοποιούνται στοιχεία ερευνών της εταιρείας MRB και για τα έτη 1996-2000 στοιχεία ερευνών της VPRC. Τα σχετικά στοιχεία παρατίθενται στα διαγράμματα 1-3. Τα συμπεράσματα που εξάγονται από την εμπειρική αξιολόγηση των διαθέσιμων δεδομένων είναι τα ακόλουθα:

1) Μέχρι σήμερα, η εμπειρία από τη μελέτη της εκλογικής ιστορίας της εικοσαετίας 1981-2000, και τη σύγκριση προεκλογικών δημοσκοπήσεων και εκλογικού αποτελέσματος, δείχνει ότι η σειρά των κομμάτων που καταγράφηκε στις δημοσκοπήσεις έξι μήνες πριν τις εκλογές δεν ανατράπηκε σε καμία περίπτωση από το εκλογικό αποτέλεσμα.

Ο κ. Γιάννης Μαυρής είναι Πολιτικός Επιστήμονας, Ph.D., Διευθύνων Σύμβουλος του Ινστιτούτου Δημοσκοπήσεων VPRC.

2) Από την άλλη πλευρά, ως προς τη διαφορά, πρώτου/δεύτερου κόμματος, που αποτελεί και μια κρίσιμη παράμετρο του εκλογικού ανταγωνισμού, τα διαθέσιμα δεδομένα δεν συγκλίνουν. Στις εκλογές της δεκαετίας του '80, 1981 και 1985, καθώς και σε εκείνες του 1990, η διαφορά αυξήθηκε. Αντιθέτως, στις εκλογές της επόμενης δεκαετίας, του 1993, 1996 και 2000 η διαφορά μειώθηκε.

3) Το 1981 και 1985 (διάγραμμα 1), αλλά και το 1996 (διάγραμμα 3) οι δημοσκοπήσεις του προηγούμενου εξαμήνου έδειξαν την πραγματική διαφορά των εκλογών με μικρή απόκλιση. Γεγονός, που σημαίνει ότι οι τάσεις είχαν σε μεγάλο βαθμό παγιωθεί πριν τις εκλογές.



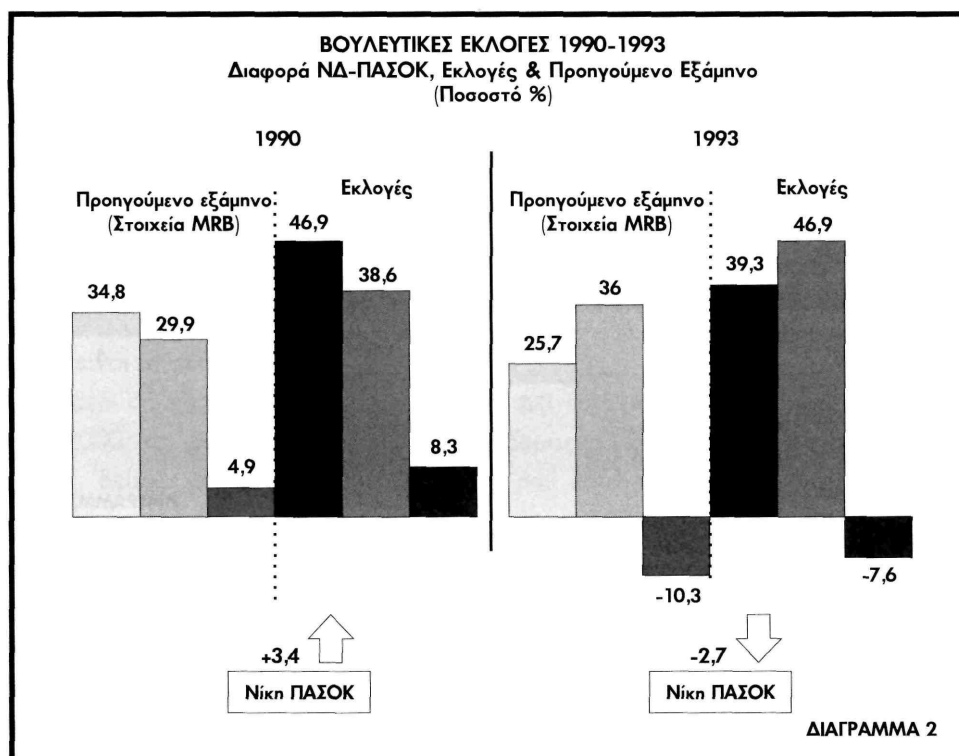
4) Το 1990 (διάγραμμα 2), η πραγματική διαφορά υπέρ της ΝΔ αποδείχθηκε μεγαλύτερη της δημοσκοπικής, ίσως λόγω του ρεύματος που δημιουργήθηκε υπέρ της ΝΔ.

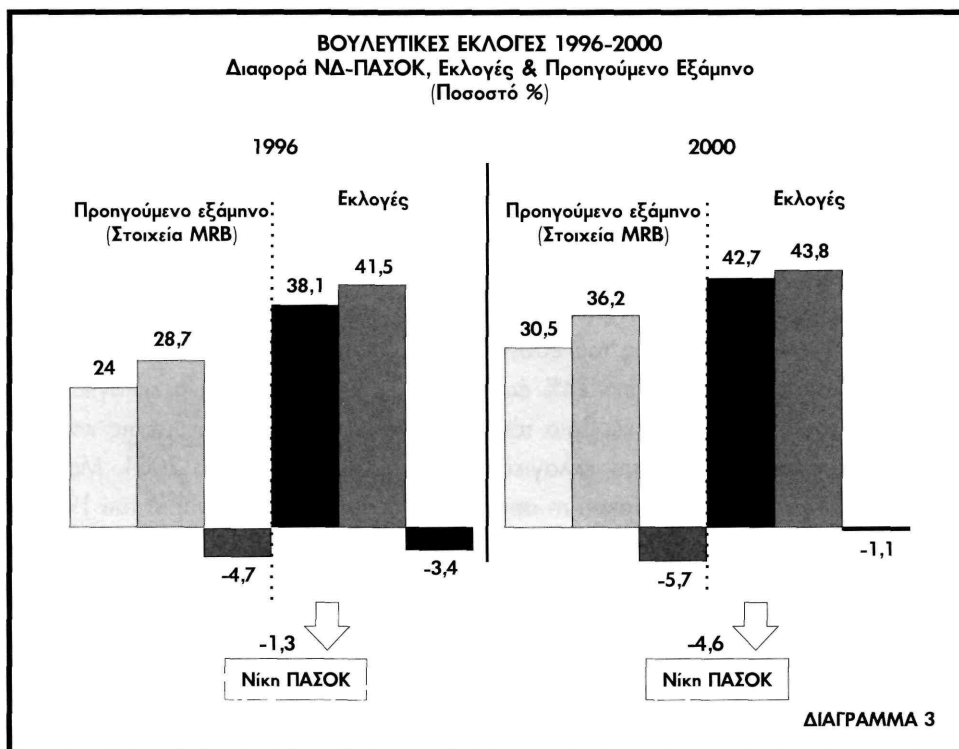
5) Αντιθέτως, σε σχέση με το προεκλογικό εξάμηνο, η πραγματική διαφορά μειώθηκε το 1993 (διάγραμμα 2) και σημαντικά το 2000. Στις τελευταίες εκλογές του 2000

παρουσιάστηκε η μεγαλύτερη διαφοροποίηση δημοσκοπικής και εκλογικής ψαλίδας στην εικοσαετία (διάγραμμα 3). Από αυτήν την άποψη, οι εκλογές του 2000 αποτελούν εξαίρεση και η επιστροφή στην ανάλυσή τους καθίσταται σήμερα ιδιαίτερα επίκαιρη.

Δεν είναι βέβαιο, αν αυτές οι διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται μεταξύ της δεκαετίας του '80 και του '90, στη σχέση δημοσκοπήσεων/εκλογών οφείλονται σε αλλαγή του χαρακτήρα των δημοσκοπήσεων και της συμπεριφοράς της κοινής γνώμης απέναντι σε αυτές, λόγω της μαζικοποίησης της χρήσης τους, ή (το πιθανότερο) στη διαφορετική και μοναδική συγκυρία κάθε εκλογικής αναμέτρησης.

Το γενικότερο συμπέρασμα πάντως που προκύπτει, θέτει ένα ερώτημα σχετικά με τη σημασία και την πραγματική επίδραση της προεκλογικής περιόδου, που φαίνεται να διαφοροποιείται από αναμέτρηση σε αναμέτρηση. Από αυτήν την άποψη, είναι σαφές, ότι η προεκλογική περίοδος του 2000 υπήρξε περισσότερο δυναμική ή έπαιξε σημαντικότερο ρόλο, σε σχέση για παράδειγμα, με την αντίστοιχη του 1985.





2. Οι μακροπρόθεσμες τάσεις στην πρόθεση ψήφου

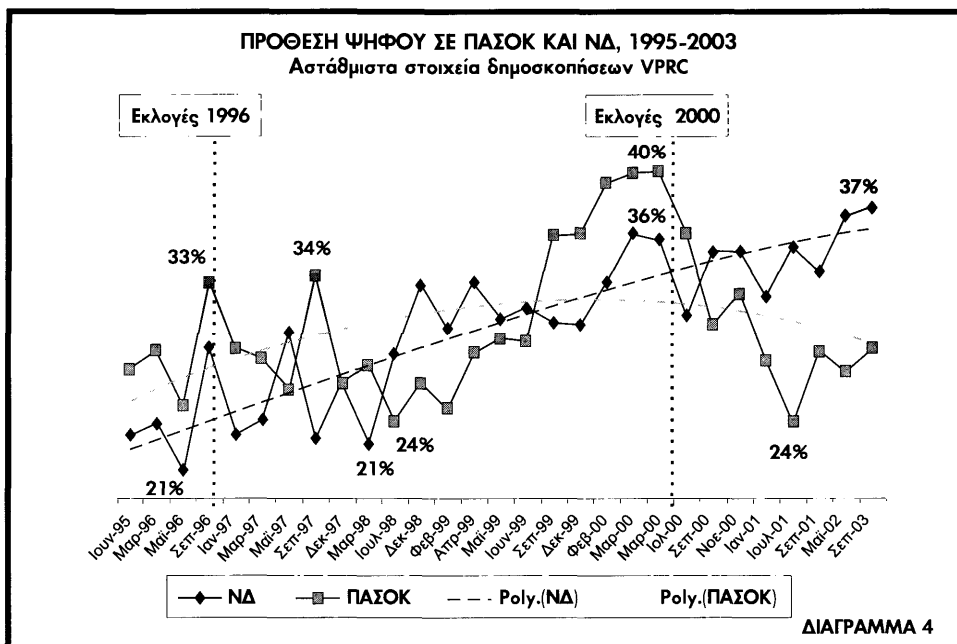
Στο διάγραμμα 4, παρατίθενται τα διαθέσιμα αστάθμιστα στοιχεία των δημοσκοπήσεων της VPRC, σχετικά με την πρόθεση ψήφου των δύο μεγάλων κομμάτων διακυβέρνησης, για την τελευταία οκταετία (1995-2003). Με διακεκομμένη γραμμή σημειώνονται οι αντίστοιχες τάσεις των χρονοσειρών.

Α. Κατά την τελευταία δεκαετία (ουσιαστικά μετά την εκλογική ήττα του 1993), η καμπύλη πρόθεσης ψήφου της ΝΔ ακολουθεί μακροπρόθεσμα σταθερή ανοδική πορεία, ιδίως την τελευταία πενταετία. Τα κατώτατα ποσοστά που έχει καταγράψει η πρόθεση ψήφου για τη ΝΔ εντοπίζονται: α) το Σεπτέμβριο του 1997 (ανάληψη της Ολυμπιάδας) και β) το Φεβρουάριο του 1998 (εσωκομματική κρίση λόγω διαγραφών). Τον περασμένο Σεπτέμβριο (2003) καταγράφηκε το υψηλότερο ποσοστό αστάθμιστης, αδιευκρίνιστης πρόθεσης ψήφου για τη ΝΔ ολόκληρης της περιόδου, υψηλότερο και από το αντίστοιχο προεκλογικό του Απριλίου 2000. Σε αυτήν τη διεύρυνση της εκλο-

γικής της απήχησης αντανακλώνεται και οι κοινωνικές και ιδεολογικές μεταβολές που σημειώνονται στην ελληνική κοινωνία, δηλαδή η ενίσχυση του κοινωνικού συντηρητισμού, και της ιδεολογικής μεταστροφής του εκλογικού σώματος, που συντελείται κατά τη δεκαετία του '90. Η σταθερότητα της τάσης ανόδου της ΝΔ υποδηλώνεται και από τη μικρότερη διακύμανση που εμφανίζει, κάτι που συμβαδίζει και με τη μεγαλύτερη συνοχή της εκλογικής της βάσης.

Β. Η καμπύλη που ακολουθεί διαχρονικά η πρόθεση ψήφου του ΠΑΣΟΚ (διάγραμμα 4) είναι σαφώς διαφορετική. Πρόκειται ευδιάκριτα για καμπύλη ανόδου και πτώσης, με σημείο καμψής τις εκλογές του 2000. Το ΠΑΣΟΚ παρουσιάζει σαφώς μεγαλύτερη διακύμανση από τη ΝΔ, (από 24% έως 40%). Τα κατώτατα σημεία εκλογικής του επιρροής εμφανίζονται το Δεκέμβριο του 1998, λόγω της συσσωρευμένης κοινωνικής δυσαρέσκειας και, μετά την εκλογική νίκη του 2000, τον Ιούλιο 2001. Μετά τις εκλογές του 1996 και με εξαίρεση τη στιγμιαία ανάκαμψη το Σεπτέμβριο του 1997, η επιρροή του ΠΑΣΟΚ ακολουθεί καθοδική πορεία, μέχρι το Φεβρουάριο του 1999. Η συγκυρία του β' εξαμήνου 1998 υπήρξε ιδιαίτερα δυσμενής για το κυβερνών κόμμα: αγροτικές κινητοποιήσεις, κινητοποιήσεις στην εκπαίδευση, καταλήψεις σχολείων, ήττα στις Δημοτικές/Νομαρχιακές Εκλογές του Οκτωβρίου 1998, υπόθεση Οτσαλάν (15/2/1999). Με απαρχή, όμως το Φεβρουάριο του 1999, η τάση αντιστρέφεται.

Η πρόθεση ψήφου στο ΠΑΣΟΚ θα ακολουθήσει μια πορεία συνεχούς ανόδου, μέχρι τις εκλογές του 2000. Θα πρέπει να σημειωθεί, παρενθετικά, ότι το ΠΑΣΟΚ, έχει ήδη ανακάμψει, εν μέρει, πριν την ήττα του στις Ευρωεκλογές του Ιουνίου 1999. Η πορεία ανάκαμψης υπήρξε ιστορικά πρωτοφανής. Ξεκίνησε την άνοξη του 1999 και διήρκεσε σχεδόν 10-12 μήνες μέχρι τις εκλογές του επόμενου έτους. Η πρόθεση ψήφου του προσέγγισε το ανώτατο σημείο της (40%) πριν από τις εκλογές του 2000. Ωστόσο, αμέσως μετά, ακολούθησε έντονα καθοδική πορεία, με κατώτατο σημείο το καλοκαίρι του 2001, όπου εκδηλώνονται οι συνέπειες της διένεξης με την Εκκλησία (ταυτότητες), η κρίση του ασφαλιστικού, και, βεβαίως, η κατάρρευση του χρηματιστηρίου. Θα ακολουθήσει περιορισμένη ανάκαμψη το φθινόπωρο του 2001. Ενδεχομένως, λόγω της συσπείρωσης που προκάλεσαν τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, το έκτακτο Συνέδριο του ΠΑΣΟΚ, και ο ευρύς κυβερνητικός ανασχηματισμός (10/2001). Έκτοτε, και για το χρονικό διάστημα των δυο τελευταίων ετών (9/2001 – 9/2003), η επιρροή του ΠΑΣΟΚ, παραμένει ουσιαστικά καθηλωμένη και επιδεικνύει εντυπωσιακή στασιμότητα.



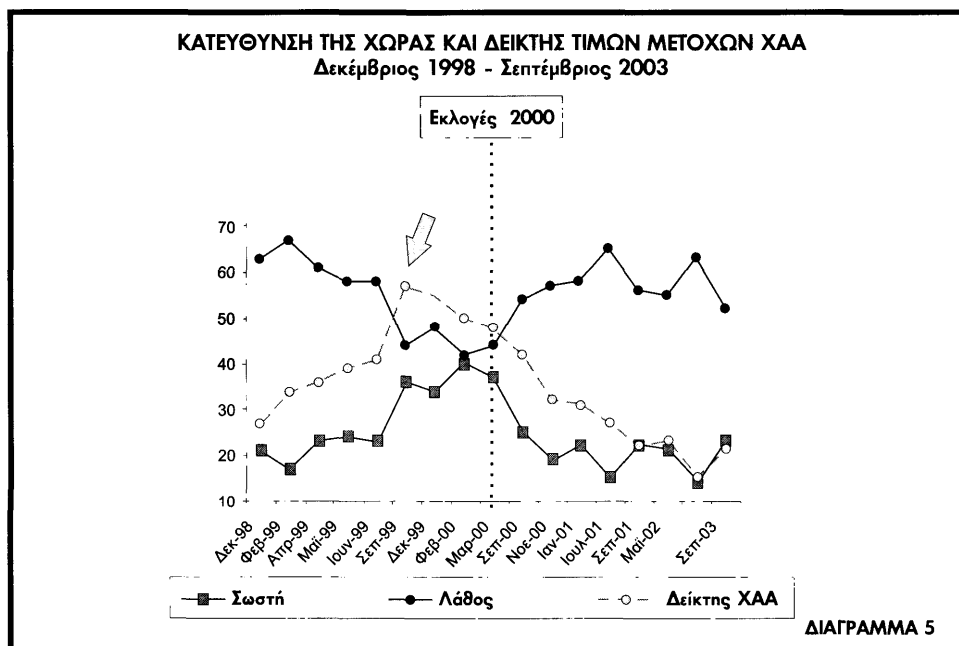
3. Τα χαρακτηριστικά της ανάκαμψης του ΠΑΣΟΚ στην περίοδο 1999/2000

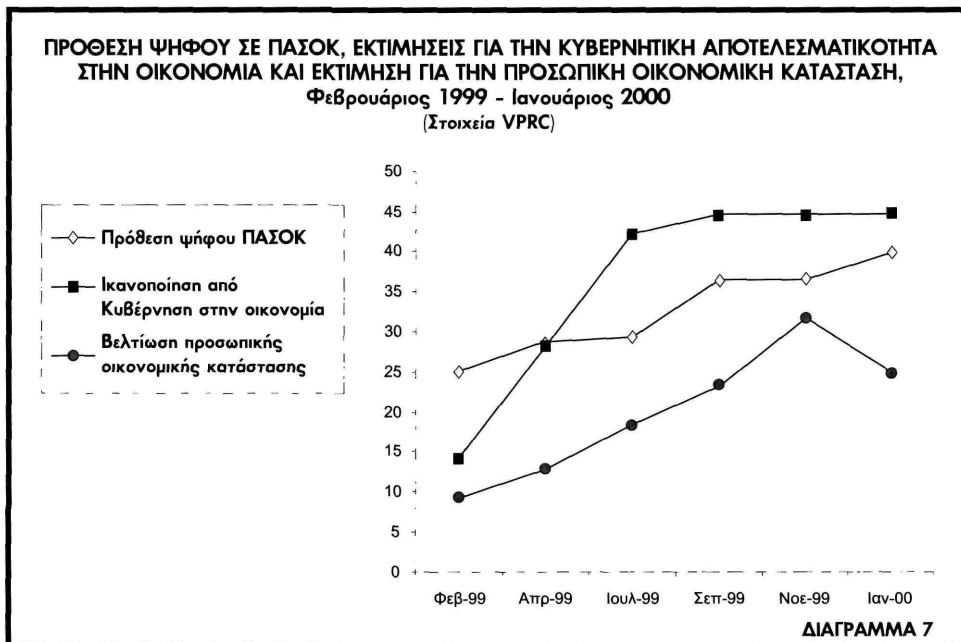
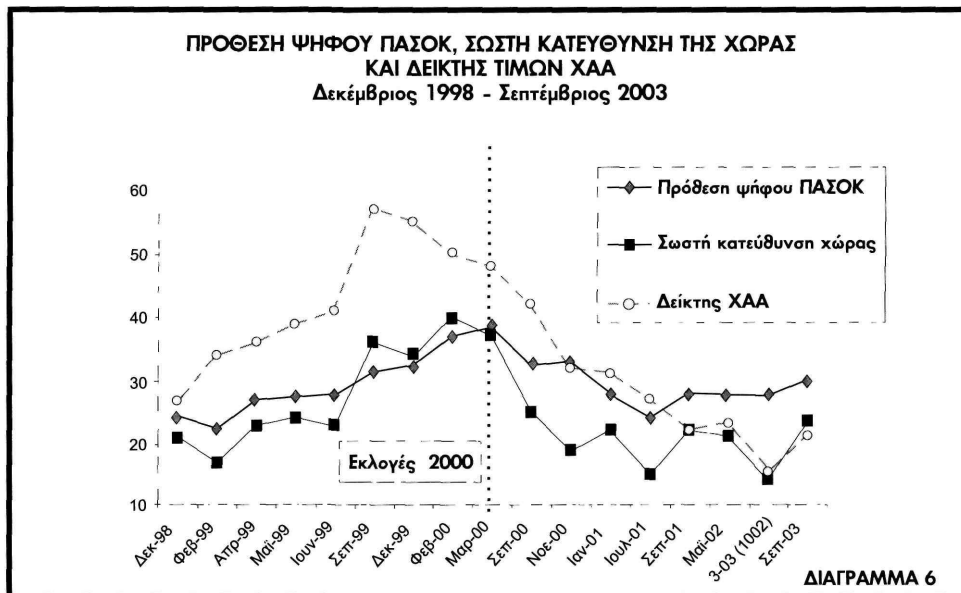
Η ανάκαμψη του ΠΑΣΟΚ στην περίοδο 1999/2000 κάλυψε 15 εκατοστιαίες μονάδες στην πρόθεση ψήφου του κόμματος (από 25% σε 40%). Είναι μεγαλύτερη από την αντίστοιχη της περιόδου 1990/1993 και κυρίως ταχύτερη ή εξαιρετικά συντομότερη. Στις αρχές της δεκαετίας του '90 (μετά την εκλογική ήττα του 1990), η ανάκαμψη του ΠΑΣΟΚ είχε αρχίσει από το 1991 και κάλυψε 7-8 μονάδες μέσα σε δύο χρόνια. Το 1999 κάλυψε τις 15 μονάδες μέσα σε ένα χρόνο. Διαφέρει επίσης και από την ανάκαμψη του 1996, που επέφερε η διαδοχή Σημίτη και το έκτακτο Συνέδριο του ΠΑΣΟΚ. Τι εξηγεί αυτήν την πρωτοφανή και θεαματική ανάκαμψη, μετά μάλιστα από μια περίοδο εντονότατης δυσαρέσκειας, όπως αυτή του β' εξαμήνου του 1998 και των αρχών του 1999; Τι συνέβη το 1999;

Τα διαθέσιμα στοιχεία παρατίθενται στα διαγράμματα 5-7. Στο διάγραμμα 5, απεικονίζονται τα δεδομένα δύο δεικτών αποτίμησης του γενικού κοινωνικού (πολιτικού-οικονομικού) κλίματος για την περίοδο Δεκεμβρίου 1998 – Σεπτεμβρίου 2003. Πρόκειται για: α) το δείκτη γενικής κατεύθυνσης της χώρας και β) το γενικό δείκτη τιμών του Χρηματιστηρίου Αξιών Αθηνών (μηνιαία στοιχεία). Στο διάγραμμα 6, συνδυάζονται οι

δύο προηγούμενοι δείκτες με την πρόθεση ψήφου στο ΠΑΣΟΚ. Στο διάγραμμα 7, με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία της εταιρείας VPRC (για την ίδια περίοδο, αλλά σε διαφορετικούς μήνες), παρατίθενται, συνδυαστικά, η πρόθεση ψήφου στο ΠΑΣΟΚ, η ικανοποίηση από την κυβερνητική πολιτική στην οικονομία, και οι υποκειμενικές εκτιμήσεις των ερωτώμενων για την εξέλιξη της προσωπικής τους οικονομικής κατάστασης στους τελευταίους δώδεκα μήνες.

Το 1999, η χρηματιστηριακή ευφορία, το κλίμα αισιοδοξίας για την οικονομία και τα προσωπικά οικονομικά υπήρξαν έντονα και ανοδικά και παρέσυραν ανοδικά και την πρόθεση ψήφου στο ΠΑΣΟΚ. Η πορεία ανάκαμψης του ΠΑΣΟΚ συνδέθηκε με το γενικευμένο ρεύμα οικονομικής και κοινωνικής ευφορίας που παρήγαγε άμεσα, ή έμμεσα η επίσης πρωτοφανής και μοναδική άνοδος του χρηματιστηρίου. Βεβαίως, δεν πρέπει να υποτιμηθεί και μια σειρά άλλων παραγόντων, όπως ο πόλεμος στη Γιουγκοσλαβία (3/1999), που άσκησε επίδραση συσπείρωσης στην κυβέρνηση, η βελτίωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων, η πορεία στην Ευρώπη, η αποτελεσματική διαχείριση των συνεπειών του σεισμού της Πάρνηθας (9/1999), κ.ά. Σε καμία περίπτωση όμως, αυτοί οι παράγοντες δεν είναι σε θέση να ερμηνεύσουν αυτοτελώς μιας τέτοιας έκτασης αλλαγή κλίματος, όπως αυτή που συνέβη κατά το 1999.



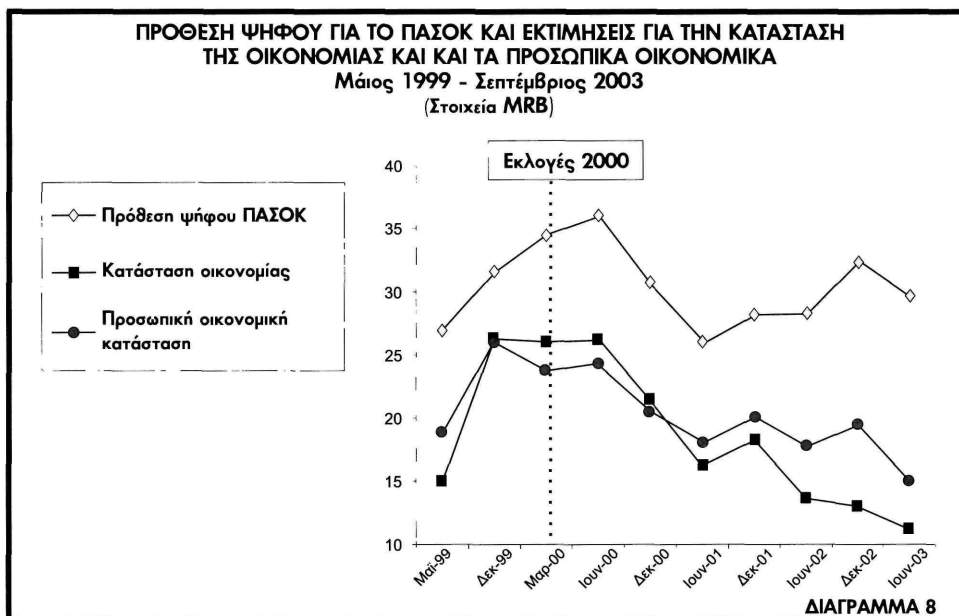


4. Το γενικό πολιτικό και κοινωνικό κλίμα μετά τις εκλογές του Απριλίου 2000

Μετά τις εκλογές του 2000, ακολουθείται κυριολεκτικά η αντίστροφη πορεία. Η κατάρρευση του χρηματιστηρίου, ιδίως από το 2001, η κρίση με την Εκκλησία, και το ασφαλιστικό έχουν ως άμεσο μετεκλογικό αποτέλεσμα τη σοβαρότητα και ταχύτητα επιδείνωση του κλίματος. Η καμπύλη πρόθεσης ψήφου του ΠΑΣΟΚ ακολουθεί απότομα αρνητική κλίση (διάγραμμα 4). Η τώρα αρνητική συσχέτιση με τους παράγοντες που είχαν ευνοήσει την προεκλογική του ανάκαμψη διαφαίνεται, με βάση στοιχεία δημοσκοπήσεων της MRB (για την κατάσταση της οικονομίας και τα προσωπικά οικονομικά), στο διάγραμμα 8.

Η σαφής επιδείνωση του οικονομικού κλίματος, αποτέλεσμα και της αύξησης των τιμών, που ακολούθησε την εισαγωγή του Ευρώ (1/1/2001) έχει προκαλέσει σημαντική ανακατάταξη στην κοινωνική ιεράρχηση των προβλημάτων, με εντυπωσιακότερη την κάθετη άνοδο που σημειώνει ως πρόβλημα ο πληθωρισμός/η ακρίβεια, αλλά και η ανεργία (διάγραμμα 9). Οι αρνητικές προσδοκίες για την ανεργία και η ανησυχία για τα οικονομικά του νοικοκυριού έχουν διογκωθεί σημαντικά. Κυρίως, όμως -για πρώτη φορά σε αυτήν την έκταση- εμφανίζεται τόσο διάχυτη κοινωνικά η ανασφάλεια για το μέλλον. Ίσως δε αυτός ο προσδιοριστικός παράγων να αποτελέσει και την κρισιμότερη μεταβλητή της επερχόμενης αναμέτρησης (διάγραμμα 10).

Θα πρέπει να σημειωθεί, επίσης, ότι λόγω της σταθεροποίησης της διεθνούς θέσης της χώρας και της βελτίωσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων, έχει υποχωρήσει σημαντικά η προτεραιότητα των εθνικών και της εξωτερικής πολιτικής (διάγραμμα 9), που αποτελεί παραδοσιακά ισχυρό πλεονέκτημα της κυβέρνησης. Η εξάλειψη της φοβίας και της ανασφάλειας των πολιτών από τον εξωτερικό κίνδυνο -στοιχείο που λειτούργησε και λειτουργεί σχεδόν πάντοτε υπέρ της κυβέρνησης, ασκώντας μια επίδραση "συσπείρωσης" ("rally effect")- όχι μόνον μετατοπίζει το ενδιαφέρον στην εσωτερική διακυβέρνηση και την οικονομία (πεδίο αδυναμίας για την κυβέρνηση), αλλά λειτουργεί και "αποδεσμευτικά" για τις κομματικές προτιμήσεις μιας μερίδας εκλογέων, που διακινείται ευνοϊκά απέναντι στο κυβερνών κόμμα.

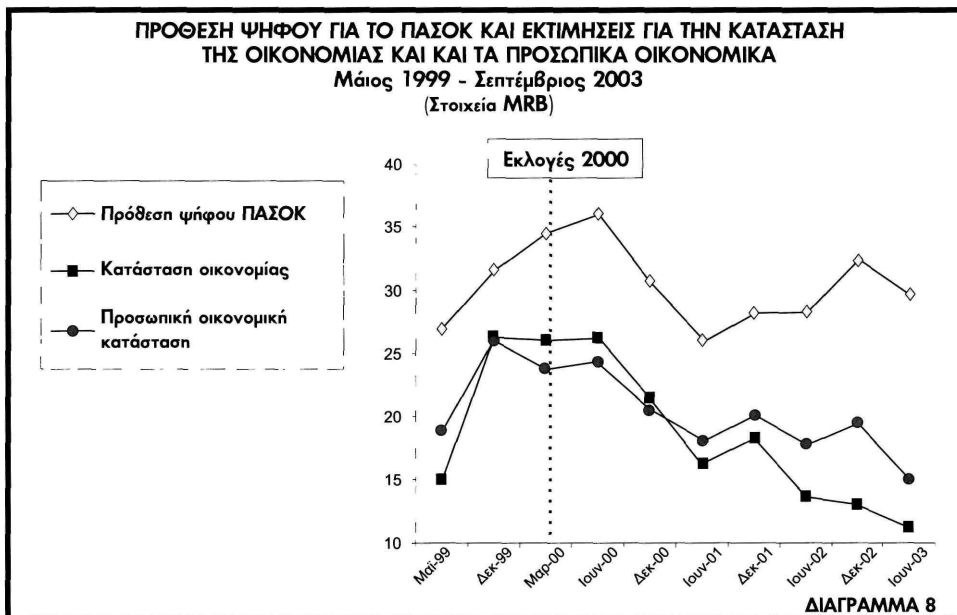


Διάγραμμα 9: Κυριότερα προβλήματα της χώρας (Στοιχεία VPRC)

	Σεπ-99	Σεπ-03	(+/-)
Ανεργία	27	34	7
Οικονομικά	15	17	2
Κράτος Πρόνοιας	21	20	-1
Πληθωρισμός - Ακρίβεια	1	11	10
Δημόσια Τάξη	10	4	-6
Εθνικά / Εξ. Πολιτική	11	3	-8

5. Ερμηνευτικοί παράγοντες για τη διατήρηση της διαφοράς πρώτου/δεύτερου κόμματος στην πρόθεση ψήφου

Η διατήρηση της σημαντικής διαφοράς, της τάξης του 8%, υπέρ της ΝΔ στην πρόθεση ψήφου, που καταγράφεται αδιαλείπτως τα τελευταία δύο χρόνια στις έρευνες κοινής γνώμης, εμφανίζεται παγιωμένη και για τούτο η εκτίμηση για απομείωση ή σμίκρυνση της "ψαλίδας" δύσκολα μπορεί να τεκμηριωθεί. Στην εμπειρική εκτίμηση, για παγίωση της τάσης, συνηγορούν τέσσερις ερμηνευτικοί παράγοντες:



Διάγραμμα 9: Κυριότερα προβλήματα της χώρας (Στοιχεία VPRC)

	Σεπ-99	Σεπ-03	(+/-)
Ανεργία	27	34	7
Οικονομικά	15	17	2
Κράτος Πρόνοιας	21	20	-1
Πληθωρισμός - Ακρίβεια	1	11	10
Δημόσια Τάξη	10	4	-6
Εθνικά / Εξ. Πολιτική	11	3	-8

5. Ερμηνευτικοί παράγοντες για τη διατήρηση της διαφοράς πρώτου/ δευτέρου κόμματος στην πρόθεση ψήφου

Η διατήρηση της σημαντικής διαφοράς, της τάξης του 8%, υπέρ της ΝΔ στην πρόθεση ψήφου, που καταγράφεται αδιαλείπτως τα τελευταία δύο χρόνια στις έρευνες κοινής γνώμης, εμφανίζεται παγιωμένη και για τούτο η εκτίμηση για απομείωση ή σμίκρυνση της "φαλίδας" δύσκολα μπορεί να τεκμηριωθεί. Στην εμπειρική εκτίμηση, για παγίωση της τάσης, συνηγορούν τέσσερις ερμηνευτικοί παράγοντες:

A. Η δημοσκοπική πρόθεση ψήφου -μέχρι στιγμής (Νοέμβριος 2003)- δεν επηρεάστηκε σημαντικά από τις κυβερνητικές εξαγγελίες για τις κοινωνικές παροχές. Τα μέτρα του Σεπτεμβρίου αφορούν το 1/3 του εκλογικού σώματος. Με βάση την έρευνα Σεπτεμβρίου του 2003 της VPRC, το 34% των ερωτωμένων, ποσοστό που αντιστοιχεί περίπου σε 2.375.000 ψηφοφόρους, γνωρίζουν ότι τα μέτρα "αφορούν τους ίδιους προσωπικά ή το νοικοκυριό τους". Επομένως, ενώ από την πλευρά της μαζικής τους απήχησης πρόκειται για μια γιγαντιαία πολιτική και επικοινωνιακή πρωτοβουλία, δεν έχει αποφέρει ακόμη, τα αναμενόμενα αποτελέσματα, ούτε έχει επιτρέψει να διαφανούν ενδείξεις για ανάπτυξη δυναμικής ανατροπής του υφιστάμενου συσχετισμού.

B. Η μεγάλη διαφορά που παρατηρείται, επί δύο και πλέον έτη (από τον Ιούλιο του 2001, διάγραμμα 4), παραμένει ουσιαστικά αμετάβλητη, έστω και αν έχει απαλειφεί ο παράγων Αβραμόπουλος, που στο τελευταίο διάστημα της βραχύβιας παρουσίας του στις δημοσκοπήσεις (1/2001-5/2002) λειτουργούσε κυρίως σε βάρος του ΠΑΣΟΚ, σε αναλογία 3:1, περίπου 1,5 μονάδες του εκλογικού σώματος έναντι 0,5. (Στην τελευταία μέτρηση της VPRC που περιελήφθη το ΚΕΠ- 2,7%, το 56% των δυνητικών "ψηφοφόρων" του προέρχονταν από το ΠΑΣΟΚ και μόλις το 13% από τη ΝΔ). Και, επιπλέον, παρά το γεγονός ότι έχει προστεθεί ο παράγων Καρατζαφέρης (ΛΑΟΣ), που λειτουργεί σε βάρος της ΝΔ.

Γ. Η συνοχή του ΠΑΣΟΚ εξακολουθεί να παραμένει χαμηλή (66%), στα ίδια επίπεδα μάλιστα του προηγούμενου έτους (68%), κυρίως λόγω της απευθείας μετατόπισης προς τη ΝΔ (13,5% των ψηφοφόρων ΠΑΣΟΚ 2000, έναντι αντίστροφης εισροής μόλις 2,4% ψηφοφόρων ΝΔ) και πολύ λιγότερο λόγω των αναποφασίστων, ή των διαρροών προς τα Αριστερά. Θα πρέπει να προστεθεί δε, ότι σε σύγκριση με το Μάιο του 2002, οι διαρροές του ΠΑΣΟΚ εμφανίζονται αυξημένες. Το γεγονός αυτό είναι περισσότερο πιθανό να υποδηλώνει αποκρυσταλλωμένη λόγω δυσαρέσκειας, παρά ταλαντευόμενη μεταστροφή. Η απευθείας καθαρή εισροή της ΝΔ από ψηφοφόρους ΠΑΣΟΚ 2000 (εισροές από ΠΑΣΟΚ μείον εκροές προς ΠΑΣΟΚ) υπολογίζεται με βάση την έρευνα Σεπτεμβρίου 2003 της VPRC σε 4,5 εκατοστιαίες μονάδες του εκλογικού σώματος, αριθμός που αντιστοιχεί σε περίπου 315.000 εκλογείς. Αυτή η κρίσιμη μάζα, εάν διατηρηθεί, είναι προφανές ότι ανατρέπει ευδιάκριτα την ισχνή διαφορά του 2000. Μετά την εξαγγελία της ίδρυσης του κόμματος Αβραμόπουλου (14.12.2000), ένα τμήμα των δυσαρεστημένων ψηφοφόρων του ΠΑΣΟΚ έτεινε στις δημοσκοπήσεις να "σταθμεύει" στο ΚΕΠ. Το ΚΕΠ λειτουργούσε σε βάρος, αλλά και υπέρ του ΠΑΣΟΚ, υπό την έννοια ότι εμπόδιζε την απ' ευθείας μετατόπιση από το ΠΑΣΟΚ στη ΝΔ (buffer party). Η αναστολή της λειτουργίας του, όμως, απελευθέρωσε αυτήν την κρίσιμη μερίδα των

εκλογών, η οποία αυτήν τη στιγμή δείχνει σε μεγάλο βαθμό να μετατοπίζεται χωρίς αναστολές, πλέον, προς τη ΝΔ.

Δ. Η μακροπρόθεσμη επισκόπηση των τάσεων του εκλογικού σώματος αποδεικνύει τη συνεχή –σταθερή ενίσχυση της ΝΔ και την αντίστροφη αποδυνάμωση του ΠΑΣΟΚ. Η ανατροπή του συσχετισμού ισχύος μεταξύ των δύο πόλων του δικομματισμού, που έχει επέλθει σε βάρος του κυβερνώντος κόμματος, εκδηλώνεται και στο επίπεδο των κομματικών ταυτίσεων, δηλαδή των ιστορικών ψυχολογικών-ιδεολογικών δεσμών των ψηφοφόρων με τα κόμματά τους (διαγράμματα 11-12). Ως προς αυτήν την παράμετρο του κομματικού ανταγωνισμού, αρκεί μια μόνον ένδειξη, για τη διάρρηξη των σχέσεων εκπροσώπησης του κόμματος με τους εκλογείς του. Το ΠΑΣΟΚ δεν έχει μόνον να αντιμετωπίσει τις διαρροές του, δηλαδή τους ψηφοφόρους του, που στην υποθετική ερώτηση της πρόθεσης ψήφου δηλώνουν ήδη μεταστροφή προς τη ΝΔ (13,5% στην τελευταία μέτρηση του Σεπτεμβρίου της VPRC). Ταυτοχρόνως, είναι εντυπωσιακό, ότι ο 1 στους 5 ψηφοφόρους ΠΑΣΟΚ του 2000 (22%) δηλώνει αποφασισμένος να "μην ψηφίσει ΠΑΣΟΚ στις επόμενες εκλογές" και σχεδόν ο 1 στους 4 (24%) δεν αποκλείει το ενδεχόμενο "να ψηφίσει τη ΝΔ". Η αντίστροφη προδιάθεση των ψηφοφόρων της ΝΔ ισχύει μόλις κατά το 1/3 (διάγραμμα 13). Ως αποτέλεσμα των προηγούμενων διαπιστώσεων, τείνει να παγιωθεί και η προεξόφληση της εκλογικής νίκης της ΝΔ (η λεγόμενη "παράσταση νίκης", βλέπε διάγραμμα 14).

6. Επίλογος

Στην εκκίνηση της προεκλογικής περιόδου του 2004, η θέση του κυβερνώντος κόμματος εμφανίζεται ιδιαίτερα αποδυναμωμένη. Όλοι ανεξαιρέτως οι δείκτες αποτίμησης του γενικού πολιτικού κλίματος, αλλά και της εκλογικής δυναμικής των κομμάτων εμφανίζονται αρνητικοί για το ΠΑΣΟΚ και -σε σύγκριση με το 2000- κυριολεκτικά αντεστραμμένοι. Σε μια συγκυρία εντελώς διαφορετική από τη σημερινή, η ανάκαμψή του υπήρξε συνεχής, επί περίπου δώδεκα μήνες, και σχεδόν γραμμική. Σήμερα, μια αντίστοιχη πορεία δεν έχει ακόμη διαφανεί. Το κυβερνών κόμμα δεν δείχνει -μέχρι στιγμής- να αναπτύσσει δυναμική αναστροφής του κλίματος.

Διάγραμμα 10: Αίσθημα ασφάλειας για το μέλλον
(Στοιχεία VPRC)

	Σεπ-99	Σεπ-03	(+/-)
Ασφαλείς	56	21	-35
Ανασφαλείς	30	77	47

Διάγραμμα 11: Κομματική ταύτιση - 1999
(Στοιχεία VPRC)

	ΠΑΣΟΚ	ΝΔ	(+/-)
Κοντά	36	28	-8
Ούτε / Ούτε	22	19	-3
Μακριά	40	49	9

Διάγραμμα 12: Κομματική ταύτιση - 2003
(Στοιχεία VPRC)

	ΠΑΣΟΚ	ΝΔ	(+/-)
Κοντά	27	36	9
Ούτε / Ούτε	24	17	-7
Μακριά	45	44	-1

Διάγραμμα 13: Δυνητική Ψήφος στις Προσεχείς Εκλογές
Ψηφοφόροι Β2000
(Στοιχεία VPRC)

	ΠΑΣΟΚ	ΝΔ
Αποκλείεται να ψηφίσουν ΠΑΣΟΚ στις επόμενες εκλογές	22	86
Μπορεί να ψηφίσουν ΝΔ στις επόμενες εκλογές	24	87
Αποκλείεται να ψηφίσουν ΝΔ στις επόμενες εκλογές	65	7
Μπορεί να ψηφίσουν ΠΑΣΟΚ στις επόμενες εκλογές	67	8

Διάγραμμα 14: Παράσταση Νίκης
(Στοιχεία VPRC)

	Σεπ-99	Σεπ-03	(+/-)
ΝΔ	35	56	21
ΠΑΣΟΚ	43	26	-14
Ούτε / Ούτε	22	15	-7
ΝΔ -ΠΑΣΟΚ	-8	27	